

Олександр Комарницький, к. і. н.

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
Україна*

ШЕФСТВО СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ НАД ПІДРОЗДІЛАМИ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ (20-30-ті рр. XX ст.)

Oleksandr Komarnitskyi, Ph.D. in history

Ivan Ohienko National University of Kamianets-Podilsky, Ukraine

THE PATRONAGE OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF UKRAINE OVER SUBDIVISIONS OF RED ARMY (20-30TH OF THE TWENTIETH CENTURY)

This article, foremost on the basis of archived documents and periodicals, considers patronage of students of pedagogical educational establishments in Ukraine over subdivisions of the Red army in 20- 30th of the 20th century. The author marks that students conducted political, cultural, party and practical work, using different methods. In particular, they gave lectures and reports, conducted propagandist work, organized political campaigns, celebration of different revolutionary and state holidays. The article shows realization of joint cultural and mass evenings, concerts and different performances. It is told also about the fact that students helped the Red army soldiers to produce wallnewspapers, create mugs; organized excursions for warriors and etc.

Key words: students, Red army, institute, patronage, work.

Важливою складовою буття студентської молоді виступала громадська діяльність, в основі якої були ідеологічні настанови партії. Вона була надзвичайно багатогранною і поділялася на внутрішню і ту, що виконувалася за межами навчальних закладів. Зокрема, з початку 20-х рр. студентство залучалося до шефства над підрозділами Червоної армії. Окремі факти про участь молоді у шефській роботі, яка проводилася серед червоноармійців, містяться у працях сучасних українських істориків О.Л.Рябченко¹, В.Г.Берковського², О.В.Ляпіної³, О.О.Морозан⁴ та ін. Водночас, питання залучення студентської молоді педагогічних навчальних закладів до шефства над підрозділами Червоної армії комплексно не досліджувалося. Власне, на вивчення цієї проблеми і буде спрямована наша стаття.

Перші спроби шефської роботи студентів у військових частинах фіксуємо на початку 20-х рр. XX ст. У травні 1923 р. голова РНК УСРР Х.Г.Раковський на I всеукраїнському з'їзді робітфаків відмітив, що студентство повинно «сотнями ниток в'язатися» з селом і Червоною армією, серед

¹ Рябченко, О.Л. (2000). *Харківський інститут народної освіти ім. О.О.Потебні (1921-1930 рр.)*. Харків: Харків. держ. академія міськ. госп., 214.

² Берковський, В.Г. (2011). До історії Проскурівського педагогічного технікуму (1921-1926 рр.). *Матеріали III науково-краснзавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України»*. Хмельницький: Мельник А.А., 256-263.

³ Ляпіна, О.В. (2009). Студенти міста Києва у 1920-ті рр. *Соціальна історія: наук. зб.* Вип. V. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 52-59.

⁴ Морозан, О.О. (2008). *Позанавчальна діяльність майбутніх педагогічних працівників на Миколаївщині у 20-30-ті роки XX століття*. <http://www.nbuuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvmdu/Ist/2008_21/Morozan.pdf>

частин якої панувала селянська психологія¹. Це стосується і педагогічних навчальних закладів, серед студентів яких відсоток селян був значним. Відомо, що студенти Київського ІНО опікувалися військовим загоном Вищої військової школи ім. Л.Каменєва і 134 стрілецьким полком². У 1929 р. в цій роботі задіяли 120 осіб, у т.ч. 8 комуністів і 35 позапартійних³. Студенти Волинського ІНО у 1923-1924 н.р. співпрацювали з червоноармійцями 132-го полку⁴. Впродовж другої половини 20-х рр. об'єктом роботи були сотні 130-го Богунського полку⁵. Молодь контактувала також і з слухачами полкової школи 131-го полку⁶. Студентство Кам'янець-Подільського ІНО у 1923-1924 н.р. шефствовало над однією із сотень 4-го кавалерійського полку, яким командував Колобков⁷. У 1924-1925 н.р. молодь опікувалася Волинським і Подільським полками⁸, у 1926 р. – «групою допомоги партії» 7-го Волинського полку, 4-ю сотнею 1-го ескадрону⁹, у 1927 р. – 4-ю навчальною ротою, «ескадроном червоного козацтва та морського флоту»¹⁰. Студенти Харківського ІНО шефствували над третім полком зв'язку, радіобатальйоном, гарнізонною хлібопекарнею¹¹; Катеринославського – 89-м Чонгарським полком¹²; Миколаївського – школою молодшого командного складу 15-ї Сивашської дивізії¹³; Полтавського ІНО (ІСВ) – 74-м полком, ротою зв'язку¹⁴; Херсонського ІНО – 45-м полком і військкоматом¹⁵.

Молодь Вінницького українського педтехнікуму працювала у 24-му і 71-му артилерійських полках¹⁶; Житомирського українського – у 1-му батальйоні Богунського полку¹⁷, а також в одному з підрозділів місцевого гарнізону¹⁸; Запорізького – 90-му Уральському полку¹⁹; Київського російського – у полку зв'язку (у 1931-1932 н.р. в роботі задіяли 12 студентів)²⁰; Конотопського – артилерійському полку²¹; Мар'їнського – 238-му полку²²; Маріупольського – червоній касарні²³;

¹ Прилуцький, В. (2007). Участь студентства УСРР в суспільно-політичному та культурному житті в 1920-ті роки. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомч. зб. наук. пр.*, вип. 16, ч. 2. Київ: Ін-т іст. України НАН України, 153.

² Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 289, арк. 642; Ляпіна, О.В. (2009). Студенти міста Києва у 1920-ті рр. *Соціальна історія: наук. зб. Вип. V*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 55.

³ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 9, спр. 306, арк. 38 зв.

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 4, спр. 629, арк. 44 зв.

⁵ Державний архів Житомирської області, ф.р. 266, оп. 1, спр. 135, арк. 31, 63.

⁶ Державний архів Житомирської області, ф.п. 211, оп. 1, спр. 16, арк. 2.

⁷ Резолюція прийнята на об'єднаному зібранні осередків ЛКСМУ (1924). *Червоний кордон*. 2 листопада. Ч.54, 4.

⁸ Державний архів Хмельницької області, ф.р. 302, оп. 4, спр. 3, арк. 3 зв.

⁹ Державний архів Хмельницької області, ф.п. 1605, оп. 1, спр. 5а, арк. 73-73 зв.

¹⁰ Державний архів Хмельницької області, ф.п. 4, оп. 1, спр. 12, арк. 7 зв.-8.

¹¹ *Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна за 200 років* (2004). Харків: Фоліо, 338.

¹² Я.С. (1923). Культурное шефство. *Студент революції*, 6, 93.

¹³ Державний архів Миколаївської області, ф.р. 99, оп. 1, спр. 638, арк. 69; Студкор, Х. (1924). Студентство Миколаївського ІНО. *Студент революції*, 6, 64; Сойфер, М. (1926). В Миколаївському ІНО. *Студент революції*, 1, 40.

¹⁴ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 573, арк. 106; оп. 10, спр. 1488, арк. 295.

¹⁵ Державний архів Херсонської області, ф.р. 414, оп. 1, спр. 195, арк. 122; Державний архів Хмельницької області, ф.р. 1584, оп. 1, спр. 5, арк. 4.

¹⁶ Державний архів Вінницької області, ф.п. 249, оп. 1, спр. 12, арк. 9; спр. 34, арк. 14, 23, 34, 85.

¹⁷ Державний архів Житомирської області, ф.р. 344, оп. 1, спр. 132, арк. 18зв.

¹⁸ Державний архів Житомирської області, ф.п. 94, оп. 1, спр. 680, арк. 3.

¹⁹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 573, арк. 132.

²⁰ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 10, спр. 1490, арк. 51; Державний архів м. Києва, ф.р. 359, оп. 1, спр. 11, арк. 8; спр. 27, арк. 6.

²¹ Державний архів Сумської області, ф.р. 4307, оп. 1, спр. 52, арк. 9.

²² Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 9, спр. 306, арк. 40.

²³ Державний архів Запорізької області, ф.р. 3674, оп. 1, спр. 114, арк. 33зв.

Мелітопольського – на міноносці «Петровський»¹; Могилів-Подільського – заставі ДПУ²; Новоград-Волинського – у 2-й роті місцевого військового гарнізону³; Проскурівського українського – I Запорізькій дивізії Червоного козацтва⁴; Сталінського педтехнікумів – 223-му стрілецькому полку⁵. Шефствували над червоноармійцями також студенти Вінницького ІНО⁶ та педінституту⁷, Житомирського⁸ та Уманського ІСВ⁹, Артемівського¹⁰, Білоцерківського¹¹, Вінницького єврейського¹², Житомирського єврейського¹³, Проскурівського польського¹⁴, Тульчинського¹⁵, Харківського українського педтехнікумів¹⁶.

Студенти проводили політичну, культурну, партійну та практичну роботу, використовуючи різні методи. Зокрема, для червоноармійців читали лекції і доповіді студенти Миколаївського¹⁷, Одеського¹⁸, Кам'янець-Подільського ІНО¹⁹, Одеського єврейського²⁰, Миколаївського педтехнікумів²¹. Після лекцій та доповідей влаштовували «політбої» (наприклад, у Волинському ІНО²², Уманському ІСВ²³, Житомирському українському педтехнікумі²⁴). Студентство Луганського ІНО²⁵, Гадяцького²⁶ і Харківського єврейського педтехнікумів виступало в якості

¹ Державний архів Запорізької області, *ф.р. 3675, оп. 1, спр. 156*, арк. 8зв.

² Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, *ф. 166, оп. 6, спр. 205*, арк. 18, 72.

³ Державний архів Житомирської області, *ф.р. 412, оп. 2, спр. 9*, арк. 102.

⁴ Берковський, В.Г. (2011). *До історії Проскурівського педагогічного технікуму (1921-1926 рр.)*.

Матеріали III науково-красназничої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України». Хмельницький: Мельник А.А, 259.

⁵ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, *ф. 166, оп. 6, спр. 205*, арк. 235зв.

⁶ Суровий, А.Ф. (2007). Вінницький інститут народної освіти (1920-ті рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. Т.10. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 304.

⁷ Державний архів Хмельницької області, *ф.р. 302, оп. 1, спр. 2097*, арк. 27.

⁸ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, *ф. 166, оп. 11, спр. 148*, арк. 105.

⁹ Державний архів Вінницької області, *ф.н. 136, оп. 6, спр. 20*, арк. 27.

¹⁰ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, *ф. 166, оп. 6, спр. 207*, арк. 141.

¹¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, *ф. 166, оп. 9, спр. 306*, арк. 10зв.; Заславський, (1927). У Білоцерківському педтехнікумі. *Студент революції*. №7, 90.

¹² Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, *ф. 166, оп. 10, спр. 1495*, арк. 69; Державний архів Вінницької області, *ф.н. 29, оп. 1, спр. 620*, арк. 165.

¹³ Державний архів Житомирської області, *ф.р. 266, оп. 1, спр. 142*, арк. 31.

¹⁴ Державний архів Вінницької області, *ф.н. 457, оп. 1, спр. 444*, арк. 155.

¹⁵ Державний архів Вінницької області, *ф.н. 457, оп. 1, спр. 438*, арк. 72; *Спр. 444*, арк. 75, 240.

¹⁶ Титаренко, Р. (1927). Профком Харківського Педагогічного Технікуму. *Студент революції*, 8, 65.

¹⁷ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, *ф. 166, оп. 5, спр. 566*, арк. 749; Державний архів Миколаївської області, *ф.р. 99, оп. 1, спр. 638*, арк. 69.

¹⁸ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, *ф. 166, оп. 5, спр. 289*, арк. 116-116зв.

¹⁹ Державний архів Хмельницької області, *ф.н. 4, оп. 1, спр. 21*, арк. 1, 5; Федорук, С. (1928). Втягнути професуру до роботи осередку «Безвірник». (Кам'янець-Подільський ІНО). *Червоний кордон*. 29 листопада. Ч.136 (512), 6.

²⁰ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, *ф. 166, оп. 5, спр. 264*, арк. 71.

²¹ Державний архів Запорізької області, *ф.р. 3674, оп. 1, спр. 114*, арк. 44.

²² Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, *ф. 166, оп. 5, спр. 289*, арк. 311; Державний архів Житомирської області, *ф.р. 266, оп. 1, спр. 135*, арк. 31, 63.

²³ Державний архів Вінницької області, *ф.н. 136, оп. 6, спр. 20*, арк. 27.

²⁴ Державний архів Житомирської області, *ф.р. 344, оп. 1, спр. 132*, арк. 18зв.

²⁵ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, *ф. 166, оп. 10, спр. 1489*, арк. 68; Спиридонова, Д.С. (1974). З історії розвитку середньої спеціальної та вищої освіти в Донбасі (1921-1929 рр.). *Український історичний журнал*. Київ, 8, 55.

²⁶ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, *ф. 166, оп. 9, спр. 1783*, арк. 44.

пропагандистів¹. Молодь Миколаївського² Одеського³, Донецького⁴, Херсонського⁵ і Київського ІНО⁶, Житомирського українського⁷ і Київського російського педтехнікумів організувала політичні кампанії, святкування різних революційних та державних свят, зокрема дня Червоної армії, річниця Лютневої революції, Шевченківських днів тощо, під час яких проводилися вечірки, доповіді, концерти, ставили п'єси⁸. Делегації студентів брали участь у полкових святах (Волинський ІНО)⁹, а молодь Миколаївського ІНО відвідувала червоноармійців у їхніх казармах¹⁰. Студентство Вінницького пединституту урочисто відзначило ювілей 24-ї Залізної дивізії¹¹.

Досить поширеним методом було проведення спільних культурно-масових вечорів («вечори змички») (Донецький¹², Кам'янець-Подільський¹³, Миколаївський¹⁴ та Одеський ІНО¹⁵; Уманський ІСВ¹⁶; Вінницький¹⁷ і Житомирський пединституту¹⁸; Білоцерківський¹⁹, Житомирський²⁰ і Вінницький українські²¹, Зінов'євський²², Одеський єврейський²³, Тульчинський педтехнікуми²⁴). Студенти Волинського²⁵, Кам'янець-Подільського²⁶, Миколаївського²⁷, Полтавського²⁸,

¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 264, арк. 29.

² Морозан, О.О. (2008). *Позанавчальна діяльність майбутніх педагогічних працівників на Миколаївщині у 20-30-ті роки ХХ століття*. <http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvmdu/Ist/2008_21/Morozan.pdf>

³ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 567, арк. 280; спр. 289, арк. 116-116зв.

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 289, арк. 666.

⁵ Державний архів Хмельницької області, ф.р. 1584, оп. 1, спр. 5, арк. 4.

⁶ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 289, арк. 642.

⁷ Державний архів Житомирської області, ф.п. 94, оп. 1, спр. 680, арк. 3.

⁸ Державний архів м. Києва, ф.р. 359, оп. 1, спр. 67, арк. 4

⁹ Державний архів Житомирської області, ф.р. 266, оп. 1, спр. 135, арк. 31, 63.

¹⁰ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 566, арк. 749.

¹¹ Державний архів Вінницької області, ф.п. 292, оп. 1, спр. 6, арк. 1-1зв.

¹² Ірклієвський, Д. (1927). *Донецький ІНО. Студент революції*, 1, 81.

¹³ Державний архів Хмельницької області, ф.п. 1605, оп. 1, спр. 5а, арк. 73-73зв.; ф.р. 5, оп. 1, спр. 611, арк. 14зв.; спр. 641, арк. 3зв. Вечір змички (Осередок ЛКСМУ Кам'янецького ІНО) (1927). *Червоний кордон*. 10 грудня. Ч. 100 (369), 2.

¹⁴ В Николаевском ИНО (1923). *Студент революции*, 1-2, 79.

¹⁵ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 567, арк. 280.

¹⁶ Державний архів Вінницької області, ф.п. 136, оп. 6, спр. 20, арк. 27.

¹⁷ Державний архів Хмельницької області, ф.р. 302, оп. 1, спр. 2097, арк. 27.

¹⁸ *Житомирський державний університет імені Івана Франка* (2009). Київ: Логос Україна, 16.

¹⁹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 9, спр. 306, арк. 10зв.

²⁰ Державний архів Житомирської області, ф.р. 344, оп. 1, спр. 132, арк. 18зв.

²¹ Державний архів Вінницької області, ф.п. 249, оп. 1, спр. 12, арк. 9; Спр. 34, арк. 14, 23, 34, 85.

²² Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 263, арк. 80.

²³ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 264, арк. 71.

²⁴ Державний архів Вінницької області, ф.п. 457, оп. 1, спр. 438, арк. 72; Спр. 444, арк. 75, 240.

²⁵ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 289, арк. 311.

²⁶ Державний архів Хмельницької області, ф.р. 302, оп. 4, спр. 3, арк. 3зв.

²⁷ Державний архів Миколаївської області, ф.р. 99, оп. 1, спр. 638, арк. 69.

²⁸ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 9, спр. 306, арк. 34.

Харківського ІНО¹; Вінницького педінституту²; Красноградського³ та Сталінського педтехнікумів влаштовували концерти, вистави та вечори художньої самодіяльності⁴.

Студенти допомагали червоноармійцям випускати стінгазети, виписували для них газети. Відбувався також обмін газетами. Такі події мали місце у Кам'янець-Подільському⁵, Миколаївському⁶, Харківському ІНО⁷; Білоцерківському⁸, Житомирських українському⁹ і єврейському¹⁰, Одеському єврейському¹¹, Проскурівському польському¹², Тульчинському педтехнікумах¹³. Молодь збирала кошти для задоволення різних потреб червоноармійців (Кам'янець-Подільський ІНО¹⁴, Донецький ІНО¹⁵; Новомосковський ІСВ¹⁶; Одеський єврейський¹⁷, Проскурівський польський педтехнікуми¹⁸), допомагала червоноармійцям створювати гуртки (Волинський¹⁹, Катеринославський²⁰, Миколаївський²¹, Одеський²², Полтавський ІНО²³; Криворізький ІНО²⁴; Житомирський²⁵, Зінов'євський²⁶, Одеський єврейський педтехнікуми²⁷). Студентів, зокрема Одеського²⁸, Полтавського²⁹ та Херсонського ІНО³⁰, Житомирського

¹ Рябченко, О.Л. (2000). *Харківський інститут народної освіти ім. О.О.Потебні (1921-1930 рр.)*. Харків: Харків. держ. академія міськ. госп., 93.

² Державний архів Хмельницької області, ф.р. 302, оп. 1, спр. 2097, арк. 27.

³ Державний архів Полтавської області, ф.р. 363, оп. 1, спр. 143, арк. 63зв.

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 205, арк. 235зв.

⁵ Державний архів Хмельницької області, ф.п. 4, оп. 1, спр. 12, арк. 7зв.-8.

⁶ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 566, арк. 749; В Николаевском ИНО (1923). *Студент революції, 1-2*, 79.

⁷ Рябченко, О.Л. (2000). *Харківський інститут народної освіти ім. О.О.Потебні (1921-1930 рр.)*. Харків: Харків. держ. академія міськ. госп., 93.

⁸ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 9, спр. 306, арк. 10зв.

⁹ Державний архів Житомирської області, ф.п. 94, оп. 1, спр. 680, арк. 3; ф.п.211, оп. 1, спр. 10, арк. 43зв.

¹⁰ Державний архів Житомирської області, ф.р. 266, оп. 1, спр. 167, арк. 220.

¹¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 264, арк. 44, 71.

¹² Державний архів Хмельницької області, ф.р. 2597, оп. 1, спр. 1, арк. 262; спр. 6, арк. 3зв.

¹³ Державний архів Вінницької області, ф.п. 457, оп. 1, спр. 438, арк. 72; спр. 444, арк. 75, 240.

¹⁴ Державний архів Хмельницької області, ф.п. 4, оп. 1, спр. 12, арк. 7зв.-8; ф.п. 1605, оп. 1, спр. 5а, арк. 73-73зв.; Пролетарське студентство бореться за пролетарську науку (1923). *Червоний шлях*. 21 лютого. №49 (98), 1.

¹⁵ Ірклієвський, Д. (1927). Донецький ІНО. *Студент революції, 1*, 81.

¹⁶ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 11, спр. 150, арк. 178.

¹⁷ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 264, арк. 71.

¹⁸ Державний архів Хмельницької області, ф.р. 2597, оп. 1, спр. 1, арк. 262; спр. 6, арк. 3зв.

¹⁹ Державний архів Житомирської області, ф.п. 211, оп. 1, спр. 16, арк. 2.

²⁰ Я.С. (1923). Культурное шефство. *Студент революції, 6*, 93.

²¹ В Николаевском ИНО (1923). *Студент революції, 1-2*, 79; Студкор, Х. (1924). Студентство Миколаївського ІНО. *Студент революції, 6*, 64;

²² Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 567, арк. 280.

²³ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 9, спр. 306, арк. 35зв.

²⁴ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 11, спр. 148, арк. 242.

²⁵ Державний архів Житомирської області, ф.п. 94, оп. 1, спр. 680, арк. 3.

²⁶ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 263, арк. 80.

²⁷ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 264, арк. 44, 71.

²⁸ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 567, арк. 280.

²⁹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 2, спр. 1123, арк. 117.

³⁰ Державний архів Хмельницької області, ф.р. 1584, оп. 1, спр. 5, арк. 4.

педінституту¹, Вінницького² і Проскурівського українських педтехнікумів залучали до українізації військових частин³.

Таким чином, аналіз наявних архівних документів та тогочасної періодичної преси показує, що шефська робота студентів педагогічних навчальних закладів над підрозділами Червоної армії у 20-30-ті рр. ХХ ст. була важливою складовою їхнього буття. Вони проводили політичну, культурну, партійну та практичну роботу, використовуючи різні методи. Зокрема, читали лекції і доповіді, проводили пропагандистську роботу, організовували політичні кампанії, святкування різних революційних та державних свят. проводили спільні культурно-масові вечори, концерти, вистави та вечори художньої самодіяльності тощо.

References:

1. Berkovskiy, V.G. (2011). *Do istoriyi Proskurivskogo pedagogichnogo tehnikumu (1921-1926 rr.)*. [On the history of Proskuriv Pedagogical School]. Materiali III naukovo-kraeznavchoyi konferentsiyi «Misto Hmel'nitskiy v konteksti istoriyi Ukrayini» [Materials science and local history III Conference "City of Khmel'nitsky in the context of the history of Ukraine"]. Khmel'nitskiy: Melnik A.A., 256-263. [in Ukrainian].
2. V Nikolaevskom INO [At Mykolaiv IPE] (1923). *Student revolyutsii*. [Student of a revolution] №1-2, 79. [in Russian].
3. Vechir zmichki (Oseredok LKSMU Kam`yanetskogo INO) (1927). Chervoniy kordon. 10 grudnya. Ch.100 (369), 2. [in Ukrainian].
4. Derzhavniy arhiv Vinnitskoyi oblasti, f.p. 29, op. 1, spr. 620. [in Ukrainian].
5. Derzhavniy arhiv Vinnitskoyi oblasti, f.p. 136, op. 6, spr. 20. [in Ukrainian].
6. Derzhavniy arhiv Vinnitskoyi oblasti, f.p. 249, op. 1, spr. 12. [in Ukrainian].
7. Derzhavniy arhiv Vinnitskoyi oblasti, f.p. 249, op. 1, Spr. 34. [in Ukrainian].
8. Derzhavniy arhiv Vinnitskoyi oblasti, f.p. 292, op. 1, spr. 6. [in Ukrainian].
9. Derzhavniy arhiv Vinnitskoyi oblasti, f.p. 292, op. 1, spr. 24. [in Ukrainian].
10. Derzhavniy arhiv Vinnitskoyi oblasti, f.p. 457, op. 1, spr. 135. [in Ukrainian].
11. Derzhavniy arhiv Vinnitskoyi oblasti, f.p. 457, op. 1, spr. 438. [in Ukrainian].
12. Derzhavniy arhiv Vinnitskoyi oblasti, f.p. 457, op. 1, Spr. 444. [in Ukrainian].
13. Derzhavniy arhiv Zhitomirskoyi oblasti, f.p. 94, op. 1, spr. 680. [in Ukrainian].
14. Derzhavniy arhiv Zhitomirskoyi oblasti, f.p. 211, op. 1, spr. 10. [in Ukrainian].
15. Derzhavniy arhiv Zhitomirskoyi oblasti, f.p. 211, op. 1, spr. 16. [in Ukrainian].
16. Derzhavniy arhiv Zhitomirskoyi oblasti, f.r. 98, op. 1, spr. 19. [in Ukrainian].
17. Derzhavniy arhiv Zhitomirskoyi oblasti, f.r. 266, op. 1, spr. 135. [in Ukrainian].
18. Derzhavniy arhiv Zhitomirskoyi oblasti, f.r. 266, op. 1, spr. 142. [in Ukrainian].
19. Derzhavniy arhiv Zhitomirskoyi oblasti, f.r. 266, op. 1, spr. 167. [in Ukrainian].
20. Derzhavniy arhiv Zhitomirskoyi oblasti, f.r. 344, op. 1, spr. 132. [in Ukrainian].
21. Derzhavniy arhiv Zhitomirskoyi oblasti, f.r. 412, op. 2, spr. 9. [in Ukrainian].
22. Derzhavniy arhiv Zaporizkoyi oblasti, f.r. 3674, op. 1, spr. 114. [in Ukrainian].
23. Derzhavniy arhiv Zaporizkoyi oblasti, f.r. 3675, op. 1, spr. 156. [in Ukrainian].
24. Derzhavniy arhiv m. Kieva, f.r. 359, op. 1, spr. 11. [in Ukrainian].
25. Derzhavniy arhiv m. Kieva, f.r. 359, op. 1, spr. 27. [in Ukrainian].
26. Derzhavniy arhiv m. Kieva, f.r. 359, op. 1, spr. 67. [in Ukrainian].
27. Derzhavniy arhiv Mikolayivskoyi oblasti, f.r. 99, op. 1, spr. 638. [in Ukrainian].
28. Derzhavniy arhiv Poltavskoyi oblasti, f.r. 363, op. 1, spr. 143. [in Ukrainian].
29. Derzhavniy arhiv Sumskoyi oblasti, f.r. 4307, op. 1, spr. 52. [in Ukrainian].
30. Derzhavniy arhiv Hersonskoyi oblasti, f.r. 414, op. 1, spr. 195. [in Ukrainian].
31. Derzhavniy arhiv Hmel'nitskoyi oblasti, f.p. 4, op. 1, spr. 12. [in Ukrainian].
32. Derzhavniy arhiv Hmel'nitskoyi oblasti, f.p. 4, op. 1, spr. 21. [in Ukrainian].
33. Derzhavniy arhiv Hmel'nitskoyi oblasti, f.p. 1603, op. 1, spr. 230. [in Ukrainian].
34. Derzhavniy arhiv Hmel'nitskoyi oblasti, f.p. 1605, op. 1, spr. 5a. [in Ukrainian].
35. Derzhavniy arhiv Hmel'nitskoyi oblasti, f.r. 5, op. 1, spr. 611. [in Ukrainian].
36. Derzhavniy arhiv Hmel'nitskoyi oblasti, f.r. 5, op. 1, spr. 641. [in Ukrainian].
37. Derzhavniy arhiv Hmel'nitskoyi oblasti, f.r. 302, op. 1, spr. 2097. [in Ukrainian].

¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 11, спр. 148, арк. 106.

² Державний архів Вінницької області, ф.н. 457, оп. 1, спр. 135, арк. 281.

³ Берковський, В.Г. (2011). *До історії Проскурівського педагогічного технікуму (1921-1926 рр.)*. Матеріали III науково-красназничої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України». Хмельницький: Мельник А.А., 259.

38. Derzhavniy arhiv Hmel'nitskoyi oblasti, *f.r. 302, op. 4, spr. 3*. [in Ukrainian].
39. Derzhavniy arhiv Hmel'nitskoyi oblasti, *f.r. 1584, op. 1, spr. 5*. [in Ukrainian].
40. Derzhavniy arhiv Hmel'nitskoyi oblasti, *f.r. 2597, op. 1, spr. 1*. [in Ukrainian].
41. Derzhavniy arhiv Hmel'nitskoyi oblasti, *f.r. 2597, op. 1, spr. 6*. [in Ukrainian].
42. *Zhitomirskiy derzhavniy universitet imeni Ivana Franka* (2009). [Zhytomyr State University named after Ivan Franko] Kyiv: Logos Ukrayina, 16. [in Ukrainian].
43. Zaslavskiy, T. (1927). U Bilotserkivskim pedtehnikumi. [In Bila Tserkva pedagogical college]. *Student revolyutsiyi*. 7, 90 [Student of revolution]. [in Ukrainian].
44. Irklevskiy, D. (1927). Donetskiy INO [Donetsk IPE]. *Student revolyutsiyi* [Student of revolution], 1, 81. [in Ukrainian].
45. Lyapina, O.V. (2009). Studenti mista Kieva u 1920-ti rr [Students of Kyiv in the 1920s]. *Sotsialna istoriya [Social history]: nauk. zb. Vip.V*. Kyiv: Kiyivskiy natsionalniy universitet imeni Tarasa Shevchenka [Taras Shevchenko National University of Kyiv], 52-59. [in Ukrainian].
46. Moroza, O.O. (2008). Pozanavchalna diyalnist maybutnih pedagogichnih pratsivnikiv na Mikolayivshchini u 20-30-ti roki XX stolittya [Extracurricular activities of future teaching staff of Mikolayivshchina in 20-30 years of the twentieth century]. <http://www.nbu.gov.ua/old_jm/Soc_Gum/Nvmdu/Ist/2008_21/Moroza.pdf> [in Ukrainian].
47. Prilutskiy, V. (2007). Uchast studentstva USRR v suspilno-politichnomu ta kulturnomu zhitti v 1920-ti roki [Participating students SSR in political and cultural life in the 1920s]. *Problemi istoriyi Ukrayini: fakti, sudzhennya, poshuki: mizhvidomch. zb. nauk. pr. Vip.16. Ch.2*. [Issues of History of Ukraine: facts, opinions, searching, inter. Coll. Of scientif. works. iss.16. Part 2.] Kyiv: In-t ist. Ukrayini NAN Ukrayini. [in Ukrainian].
48. Proletarske studentstvo boretsya za proletarsku nauku [Proletarian students fighting for proletarian science] (1923). *Chervoniy shlyah [The red way]*, 21 lyutogo, 49 (98), 1. [in Ukrainian].
49. Rezolyutsiya priynyata na ob`ednanomu zibranni oseredkiv LKSMU (1924) [The resolution adopted at a joint meeting centers LKSMU]. *Chervoniy kordon [Red Border]*. 2 listopada. Ch.54, 4. [in Ukrainian].
50. Ryabchenko, O.L. (2000). *Harkivskiy institut narodnoyi osviti im. O.O. Potebni (1921-1930 rr.) [Kharkiv Institute of Education named after O.Potebnia (1921-1930)]*. Kharkiv: Harkiv. derzh. akademiya misk. gosp.[Kharkiv state academy of economy] [in Ukrainian].
51. Soyfer, M. (1926). V Mikolayivskomu INO [At Mykolaiv IPE]. *Student revolyutsiyi* [Student of revolution], 1, 40. [in Ukrainian].
52. Spiridonova, D.S. (1974). Z istoriyi rozvitku serednoyi spetsialnoyi ta vishchoyi osviti v Donbasi (1921-1929 rr.) [From the history of the prophetic and secondary special education in the Donbass (1921-29)]. *Ukrayinskiy istorichniy zhurnal [Ukrainian historical journal]*. Kiyiv, 8, 55.
53. Studkor, H. (1924). Studentstvo Mikolayivskogo INO [Students of Mykolaiv IPE]. *Student revolyutsiyi* [Student of revolution], 6, 64.
54. Suroviy, A.F. (2007). Vinnitskiy institut narodnoyi osviti (1920-ti rr.) [Vinnitsa Institute of Education (in 1920th)]. *Osvita, nauka i kultura na Podilli: zb. nauk. pr. [Education, science and culture at Podillia: Coll. Of scientif. works] V.10*. Kamianets-Podilskiy: Oiyum, 304. [in Ukrainian].
55. Titarenko, R. (1927). Profkom Harkivskogo Pedagogichnogo Tehnikumu [Union Committee of Kharkiv Pedagogical College]. *Student revolyutsiyi* [Student of revolution], 8, 65. [in Ukrainian].
56. Fedoruk, S. (1928). A yak u vas? [And you?] *Komsomolets Prikordonnya [Komsomolets border]*. 14 chervnya, 17, 1.
57. Fedoruk, S. (1928). Vtyagnuti profesuru do roboti oseredku «Bezvirnik» [Professorship involved in the work of "Bezvirnyk"]. (Kamyants-Podilskiy INO). *Chervoniy kordon [Red Border]*. 29 listopada. Ch.136 (512), 6. [in Ukrainian].
58. *Harkivskiy natsionalniy universitet im. V.N.Karazina za 200 rokiv* (2004) [Kharkiv National Karazin University for 200 years]. Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].
59. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 2, spr. 1123*. [in Ukrainian].
60. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 4, spr. 629*. [in Ukrainian].
61. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 5, spr. 205*. [in Ukrainian].
62. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 5, spr. 263*. [in Ukrainian].
63. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 5, spr. 264*. [in Ukrainian].
64. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 5, spr. 289*. [in Ukrainian].
65. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 5, spr. 566*. [in Ukrainian].
66. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 5, spr. 567*. [in Ukrainian].
67. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 5, spr. 573*. [in Ukrainian].
68. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 6, spr. 205*. [in Ukrainian].
69. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 6, spr. 207*. [in Ukrainian].
70. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 9, spr. 306*. [in Ukrainian].
71. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 9, spr. 1783*. [in Ukrainian].

72. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 10, spr. 1488*. [in Ukrainian].
73. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 10, spr. 1489, ark. 68*. [in Ukrainian].
74. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 10, spr. 1490*. [in Ukrainian].
75. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 10, spr. 1495*. [in Ukrainian].
76. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 11, spr. 148*. [in Ukrainian].
77. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 11, spr. 150*. [in Ukrainian].
78. Tsentralniy derzhavniy arhiv vishchih organiv vladi i upravlinnya Ukrayini, *f. 166, op. 11, spr. 148*. [in Ukrainian].
79. Ya.S. (1923). Kulturnoe shefstvo. [Cultural patronage] *Student revolyutsii* [Student of revolution], 6, 93. [in Russian].